

10. Практика сказкотерапії / [под ред. Н. Сокович]. – М. : Речь, 2006. – 224 с.
11. Психологічний довідник учителя : в 4 кн. / [упоряд. В. Андрієвська]. – К. : Главник. – Кн. 3. – 2005. – 96 с.
12. Солодухов В.Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В.Л. Солодухов. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

13. Терлецька Л.Г. Психічне здоров'я особистості. Технологія самоаналізу : [монографія] / Л.Г. Терлецька. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 150 с.
14. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм ; пер. с англ. В. А. Закса, Т. И. Перепелова, Т. В. Панфилова, Э. М. Телятнікова. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
15. Antonovsky A. The Life Cycle, Mental Health and the Sense of Coherence / A. Antonovsky // Israeli Journal Psychiatry and Related Sciences. – 1985. – vol. 22. – № 4. – P. 273–280.

УДК 159.953.3

ВІКОВІ ВІДМІННОСТІ МІЖ ПОКАЗНИКАМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МНЕМІЧНОЇ СИСТЕМИ В ПРОЦЕСІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Войтенко О.В., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та соціології
Університет державної фіскальної служби України

Стаття присвячена узагальненню результатів дослідження вікових відмінностей у функціонуванні мнемічної системи в процесі літературної творчості молодших підлітків.

Ключові слова: пам'ять, регулятивні функції пам'яті, творча діяльність, молодші підлітки.

Статья посвящена обобщению результатов исследования возрастных отличий функционирования мнемической системы в процессе литературного творчества младших подростков.

Ключевые слова: память, регулятивные функции памяти, творческая деятельность, младшие подростки.

Voitenko O.V. AGE DIFFERENCES BETWEEN INDICES OF FUNCTIONING MNEMONIC SYSTEM IN THE PROCESS OF LITERARY CREATION YOUNGER TEENAGERS

The article summarizes the results of the study of age-differences of functioning mnemonic system in the process of literary creativity of younger teenagers.

Key words: memory, regulative functions of memory, creative activity, younger teenagers.

Постановка наукової проблеми. Одним із найважливіших завдань психологічної науки на сучасному етапі її розвитку є вирішення проблеми формування творчої особистості, адже розвиток творчого способу мислення особистості давно перетворився на соціальну необхідність. Нові умови та перспективи розвитку суспільства, загальні тенденції науково-технічного й економічного прогресу висувають нові вимоги до підготовки покоління, що підростає. Лише творча особистість спроможна створювати, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних чи нестандартних ситуацій.

У проблемі формування творчої особистості ми дослідили один конкретний аспект – регулятивний вплив пам'яті на літературну творчість молодших підлітків. Специфічний аспект прояву пам'яті, який полягає в побудові та регуляції діяльності, що виконується, визначається як її регулятивні функції, на

відміну від когнітивних функцій, які забезпечують запам'ятовування, перетворення, збереження й актуалізацію інформації у формі відтворення та впізнання, що складає традиційний аспект вивчення пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світлі сучасних знань мнемічні процеси розглядаються як найважливіша умова ефективності цілеспрямованої діяльності людини. Перехід до вивчення мнемічних процесів у взаємодії зі всіма структурними компонентами діяльності характерний для більшості сучасних вчених (С.П. Бочарова, Л.М. Веккер, Р.М. Грановська, В.П. Зінченко, Т.П. Зінченко, М.А. Кузнецов, В.Я. Ляудіс, Г.К. Середа, Т.Б. Хомуленко та ін.).

Сучасні дослідження багаторазово підкреслювали роль пам'яті як наскрізної та базової функції в організації ансамблю психічних процесів, тому що в структурі будь-якої дії пам'ять є обов'язковим і найважливішим компонентом, який містить еталони, коди та

засоби діяльності – основу функціонування інших компонентів діяльності (Б.Ф. Ломов, Р.М. Грановська, Л.М. Веккер). Продуктивні (регулятивні) та когнітивні функції пам'яті розглядаються в єдності, а також простежується їхня роль в організації повного операційного складу цілісної діяльності, всіх основних її компонентів: сенсорних, інтелектуальних, моторно-мовних (С.П. Бочарова). Заснований на такому підході аналіз функцій пам'яті у структурі конкретних видів діяльності наочно характеризує її як базову функціональну систему, яка забезпечує регулювання та організацію діяльності. Пам'ять, таким чином, розглядається як один із центральних механізмів регулювання діяльності. Однак аналіз наявних у літературі даних показав, що регулятивні функції пам'яті в процесі творчої діяльності залишаються нерозкритими.

Мета статті полягає в узагальненні та інтерпретації результатів дослідження вікових відмінностей функціонування мнемічної системи в процесі літературної творчості молодших підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Наше дослідження було організовано з позицій сучасного системного підходу, у якому пам'ять представлена активним процесом, який включається як необхідний елемент у протікання всіх інших психічних процесів, виконуючи не тільки функцію зберігання, але й функцію відбору та активного перетворення сприйнятої людиною інформації.

Метою цього етапу дослідження був аналіз особливостей функціонування пам'яті школярів різного віку. Специфіка курсу літератури в 5-х та 6-х класах середньої школи дає підстави припустити наявність певних відмінностей у літературному розвитку учнів п'ятого та шостого року навчання, які забезпечує функціонування мнемічної системи. Ці відмінності можуть полягати в досягненні певного рівня сформованості вміння читати й усвідомлювати прочитане; у засвоєному обсязі літературознавчих понять і термінів, необхідних для повноцінного аналізу та інтерпретації художніх текстів; у рівні розвитку усного та писемного мовлення. Тому в ході нашого дослідження було проведено порівняння за різними показниками тестування учнів 5-х і 6-х класів.

Загальний обсяг вибірки склав 140 осіб учнів середньої школи у віці від 10 до 12 років, з них дітей 10 років – 38%, 11 років – 49%, 12 років – 13%, учнів 5-го класу – 51%, 6-го класу – 49%. Щоб уникнути помилки, пов'язаної з нормальністю розподілу, використовувався U-критерій Манна-Уїтні. Цей критерій використовується для порівняння незалежних вибірок і так само, як коефіцієнт Спірмена, заснований на рангах [3]. Результати порівняння представлені в табл. 1.

За даними таблиці видно, що відмінності між класами нечисленні, але показові. Так, в учнів 6-го класу значущо вище оцінка особистісної креативності за методом Д. Джонсона ($U=2931,5$; $p \leq 0,05$), значущо вище індекс

Таблица 1

**Відмінності між показниками тестування
(представленими в середніх балах) п'яти- і шестикласників**

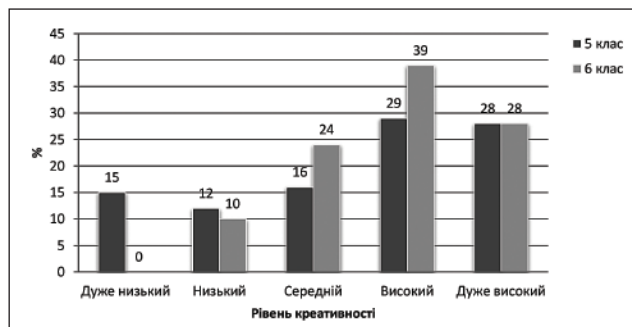
Показники	Досліджувані		U	p
	5 клас (N=72)	6 клас (N=68)		
Вербальна креативність (Е. Торренс)	38,2	37,8	2641,5	-
Образна креативність (Е. Торренс)	43,0	43,4	2479,0	-
Самооцінка креативності (О.Є. Тунік)	58,6	61,9	2111,5	-
Особистісна креативність (Д. Джонсон)	25,7	28,9	2931,5	0,05
Вербальна креативність (Індекс оригінальності за тестом С. Медника)	0,5	0,6	1983,5	0,05
Вербальна креативність (Індекс унікальності за тестом С. Медника)	2,6	4,3	1560,0	0,001
Якість визначення ліричного героя	3,5	3,1	2851,5	-
Якість визначення ліричного сюжету	3,2	2,9	2844,5	-
Якість визначення емоційного тону тексту	2,8	2,5	2853,0	-
Емоційний інтелект	78,7	75,5	2873,0	-
Мнемічні здібності (Р. Амтхауер)	0,7	0,8	2056,0	-
Опосередковане запам'ятовування (Кз1)	0,6	0,7	1839,5	0,01
Опосередковане запам'ятовування (Кз2)	0,8	0,8	1946,0	-

унікальності за методикою С. Медника на визначення вербальної креативності ($U=1560$; $p \leq 0,001$), вище коефіцієнт відтворення слів у довільному порядку за методом парних асоціацій (Кз1) ($U=1839,5$; $p \leq 0,01$). Виявлені відмінності свідчать про наявність вікової специфіки функціонування пам'яті в цих методиках.

На рисунку 1 показано розподіл учнів п'ятих і шостих класів за рівнями креативності за тестом Д. Джонсона: учні шостих класів у більшій кількості представлені в групах із високим і середнім рівнем креативності, учні п'ятих класів – у групах із низьким і дуже низьким рівнем креативності.

Подібні відмінності можна пояснити наявністю у дітей шостого року навчання більшого учнівського та комунікативного досвіду, що може забезпечувати в їх поведінці більшу гнучкість, винахідливість, спритність, які оцінюються експертом у процесі спостереження як ознаки креативності.

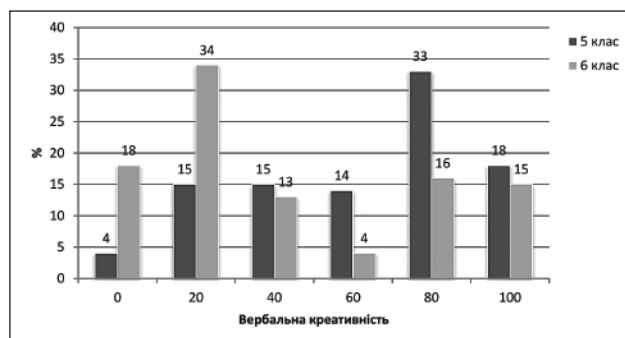

Рис. 1. Розподіл учнів п'ятих і шостих класів за рівнями креативності за тестом Д. Джонсона

Примітка: $\chi^2=12,6$; $p=0,013$

На рис. 2 показано розподіл учнів п'ятих і шостих класів за ступенем розвитку вербальної креативності за тестом С. Медника. За індексом унікальності учні п'ятих класів у більшій кількості представлені в інтервалах між 20 та 40 процентилями, між 40 та 60 процентилями, між 60 та 80 процентилями та між 80 та 100 процентилями. Це означає, що від 30 до 90% досліджуваних із контрольної вибірки володіють більш високим сумарним показником вербальної креативності, ніж у цих дітей. Учні шостих класів у більшій кількості представлені в інтервалах між 0 та 20 процентилями та між 20 та 40 процентилями. Це означає, що від 10 до 30% досліджуваних із контрольної вибірки володіють більш високим сумарним показником вербальної креативності, ніж у цих дітей.

Таким чином, шестикласники мають загалом більш високий рівень вербального творчого потенціалу.

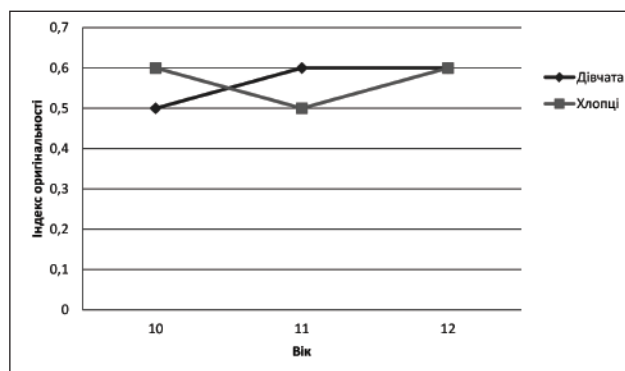

Рис. 2. Розподіл учнів п'ятих і шостих класів за ступенем розвитку вербальної креативності за тестом С. Медника (індекс унікальності)

Примітка: $\chi^2=18,72$; $p=0,002$

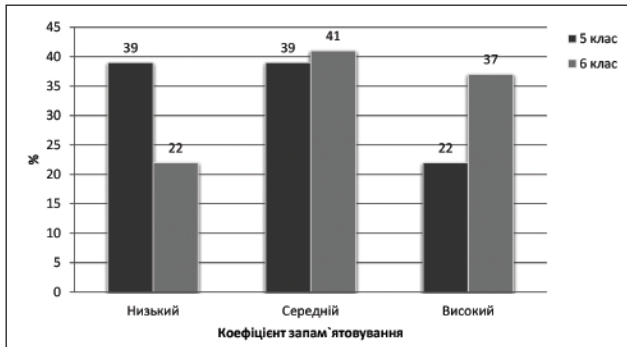
Індекс унікальності показує, скільки нових рішень здатний запропонувати досліджуваний у загальній масі виконаних завдань, і дорівнює кількості відповідей, що не мають аналогів у типовому переліку. Можна припустити, що шестикласники мають, по-перше, більш широкий мовний досвід, актуалізації якого вимагало виконання цього завдання, по-друге, більш високий ступінь узагальнення та систематизації попереднього досвіду, що полегшувало його актуалізацію та давало можливість утримуватися від висування першої, що прийшла в голову, відповіді, яка частіше за все буває простою та стандартною в процесі виконання завдань тесту.

Відмінності між учнями п'ятих і шостих класів за індексом оригінальності в методиці С. Медника перебувають на рівні стійкої тенденції до переваги шестикласників ($U=1983,5$; $p \leq 0,05$). Дослідження спільного впливу віку і статі дітей на результати тестування виявило значущі відмінності ($F=3,63$, $p \leq 0,05$) між дівчатками та хлопчиками десяти, одинадцяти та дванадцяти років за індексом оригінальності у виконанні тесту С. Медника (рис. 3).

Рис. 3. Залежність індексу оригінальності за тестом С. Медника від статі та віку дітей

На рис. 4 показано розподіл учнів п'ятих і шостих класів за показниками відтворення стимульного матеріалу у довільному порядку (Кз 1) за методом парних асоціацій.

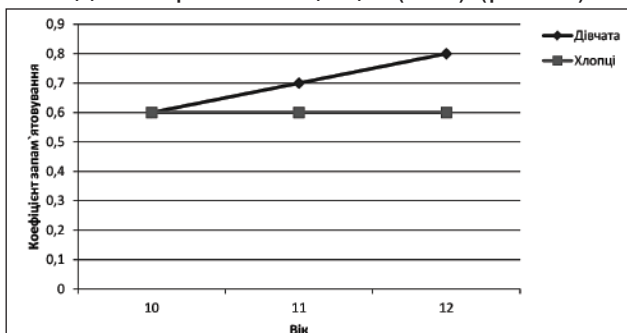

Рис. 4. Розподіл учнів п'ятих і шостих класів за показниками відтворення за методом парних асоціацій (Кз 1)

Примітка: $\chi^2=5,8$; $p=0,05$

Учні шостих класів у більшій кількості представлені в групах із високим і середнім коефіцієнтом відтворення, учні п'ятих класів – у групі з низьким коефіцієнтом відтворення. Використовуючи метод парних асоціацій, ми ставили перед собою завдання оцінити продуктивність короткочасного запам'ятовування у досліджуваних, опосередкованого утворенням асоціацій між словами-об'єктами та словами-опорами. Більш успішне виконання завдань цього тесту шестикласниками можна пояснити більш високою швидкістю побудови асоціацій, здатністю до опосередкованого запам'ятовування, що свідчить, відповідно, про більш високий рівень сформованості навичок смислового оброблення інформації в цих дітей.

Дисперсійний аналіз спільного впливу віку і статі дітей на результати тестування виявив значущі відмінності ($F=3,73$, $p \leq 0,05$) між дівчатками та хлопчиками десяти, одинадцяти та дванадцяти років у здатності до опосередкованого запам'ятовування за методом парних асоціацій (Кз1) (рис. 5).

Рис. 5. Залежність коефіцієнту відтворення слів у довільному порядку (Кз 1) за методом парних асоціацій від статі та віку дітей

Як видно на рис. 5, дівчатка більш старшого віку краще запам'ятовують і відтворюють вербальний матеріал, ніж молодші, і їхні результати вищі, ніж результати хлопчиків того ж віку, крім десятирічних дітей. У хлопчиків коефіцієнт відтворення не змінюється залежно від віку. Причиною таких відмінностей можуть бути особливості мовленнєвого розвитку дівчаток і стихійне оволодіння з віком раціональними прийомами запам'ятовування.

Статистично значущих відмінностей у показниках літературного розвитку учнів п'ятих і шостих класів виявлено не було, що, очевидно, пов'язано з рівнем викладання літератури в групах досліджуваних.

Продукти творчої діяльності також дають підстави судити про рівень розвитку пам'яті людини, з одного боку, і ступінь його креативності, з іншого [2; 4]. Тому нам здавалося цікавим проаналізувати результати літературної творчості підлітків різного віку й дати психологічну характеристику їх власного авторського досвіду в контексті функціонування мнемічної системи у процесі вирішення літературно-творчих завдань.

Оцінка творів здійснювалася за критерієм успішності тексту, яка встановлювалася методом колективної експертної оцінки. Тексти інтерпретувалися на основі лексичного та семантичного аналізу. Оцінки виставляли незалежні експерти, що проходили через процес досягнення згоди. Роботи оцінювалися за шкільною дванадцятибальною системою оцінювання.

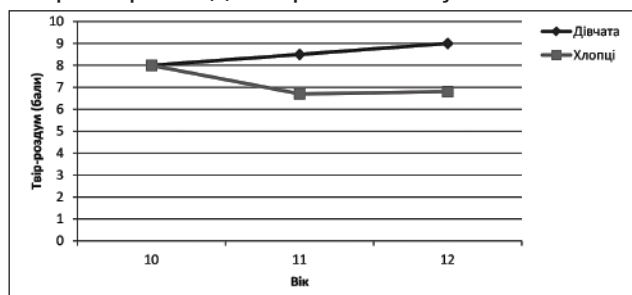
Дисперсійний аналіз спільного впливу статі та віку дітей на результати написання творів підтвердив факт достовірності відмінностей між дівчатками та хлопчиками: у написанні твору-роздуму ($F=4,95$, $p \leq 0,01$) (рис. 6) та у написанні твору-опису ($F=5,70$, $p \leq 0,001$) (рис. 7).

Робота над будь-яким типом творів передбачає використання набутих раніше знань як засобу вирішення поставленої задачі шляхом їх актуалізації та перенесення в нові умови, що дає можливість зіставлення їх з умовами задачі та побудови на цій основі нових ідей. Здатність продукувати нові ідеї спирається на наявні знання. Таким чином, попередній досвід, знання є основою й умовою ефективності літературно-творчої діяльності

Написання твору-роздуму як вид творчої діяльності потребує, у першу чергу, глибокого розуміння запропонованої теми та вміння правильно підібрати матеріал для її розкриття. Розуміння як процес «накладення» наявних у пам'яті знань на об'єкт, що сприймається, залежить від даних попереднього досвіду. Надана дітям свобода

вибору матеріалу передбачала знання літературних джерел, зміст яких можна було б використовувати для доказу своїх ідей. Твір-роздум передбачає доказ певної ідеї, яку кожна дитина повинна була сформулювати самостійно. Початкова стадія виникнення ідеї являє собою утворення асоціативного зв'язку між певним поняттям з умов поставленої задачі та поняттями або судженнями з наявного в розпорядженні учня запасу знань, що зберігаються в пам'яті. На основі аналізу умов завдання відбувається процес актуалізації необхідних знань. Очевидно, відсутність необхідної для творчості бази знань або недостатня їх систематизація в пам'яті спричинила відмінності у якості творчих робіт дітей різного віку загалом.

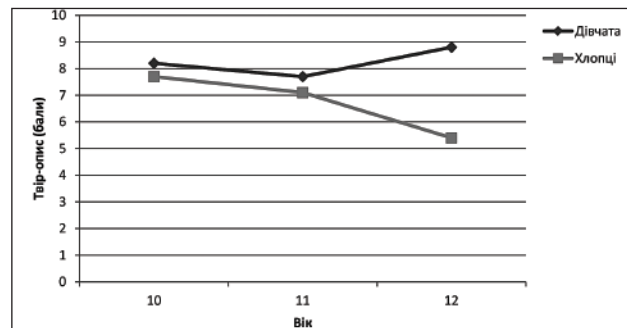

Рис. 6. Залежність результатів написання твору-роздуму від статі та віку дітей

Опис являє собою словесне малювання, де образи замість фарб створюються за допомогою слів: щоб створити певний образ (візуальний або словесний), необхідно спочатку уявити його собі, відтворити на «внутрішньому екрані» його деталі. При цьому пам'ять як сховище перцептивних образів та їх елементів з одного боку і як система переробки інформації з іншого виконує провідну роль, опосередковуючи всі структурні компоненти цього процесу: пошук, відбір, інтеграцію елементів у цілісний образ, рекомбінацію, стилізацію, зв'язання з певним еталоном та ін. Тому досліджувані з більш високим рівнем розвитку образної пам'яті мали певні переваги у виконанні цього завдання. Результати виконання цього завдання залежали також від наявності необхідних знань і навичок у застосуванні мовних, композиційних і образотворчих засобів опису в пам'яті досліджуваних.

На рисунках видно, що дівчатка більш старшого віку краще пишуть твори, ніж молодші, їхні результати загалом краще результатів хлопчиків того ж віку, крім десятирічних дітей. Умовою успішності дівчаток більш старшого віку в написанні творів різних типів є їхня здатність відтворювати, інтегрувати та використовувати свій досвід для продукування текстів. Цей факт пов'язаний, очевидно, з розширенням у міру до-

рослішання діапазону попереднього досвіду, з формуванням навичок перетворення його у зв'язний текст, з набуттям із віком досвіду авторської роботи, що особливо важливо для написання твору-роздуму та твору-опису як більш складних для дітей видів творчої діяльності.

Рис. 7. Залежність результатів написання твору-опису від статі та віку дітей

Результати хлопчиків старшого віку нижчі, ніж у молодших, що можна пояснити впливом мотиваційних факторів: стаючи старше, хлопчики-підлітки загалом менш відповідально ставляться до навчання, ніж дівчатка [1]. Відмінності найбільш яскраво виражені у дванадцятирічних дітей.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Виявлена перевага шестикласників за рівнем розвитку особистісної креативності, за рівнем розвитку вербальної креативності (індексом унікальності) і продуктивністю опосередкованого запам'ятовування обумовлена наявністю комунікативного, учнівського, мовного досвіду більш широкого діапазону; більш високою швидкістю побудови асоціацій, здатністю до цілеспрямованого асоціювання, що свідчить, відповідно, про більш високий рівень розвитку пам'яті в цих дітей.

На основі лексико-семантичного аналізу творчих робіт дітей можна зробити наступний висновок: більш позитивних результатів у написанні творів досягли дівчатка-шестикласниці, які мають відповідний запас життєвих вражень, навички перетворення цих вражень у зв'язний текст; активно володіють досить широким словниковим запасом. Виділені фактори, певною мірою, пов'язані із розширенням у міру дорослішання діапазону попереднього досвіду, з формуванням навичок перетворення його у зв'язний текст, з набуттям із віком досвіду авторської роботи, тобто з функціонуванням пам'яті, яка, таким чином, є внутрішньою умовою успішності творчої роботи.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні регулятивних меха-

нізмів мнемічних здібностей як індивідуальних особливостей пам'яті в різних видах творчої діяльності учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бендас Т.В. Гендерная психология : [учебное пособие] / Т.В. Бендас. – СПб. : Питер, 2006. – 431 с.

2. Кыштымова И.М. Психосемиотическая методика диагностики вербальной креативности / И.М. Кыштымова // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29, № 6. – С. 56-65.

3. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2003. – 350 с.

4. Стернберг Р. Инвестиционная теория креативности / Р. Стернберг, Е. Григоренко // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19, № 2. – С. 144-161.

УДК 159.923

МОТИВАЦІЙНО-ГЛИБИННИЙ ПРОЦЕС ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА

Галушко Л.Я., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Стаття присвячена розкриттю змісту мотиваційно-глибинного процесу пізнання психіки суб'єкта. Конкретизовано його динамічно-енергетичний аспект прояву. Проаналізовано роль і взаємозв'язок потягів, потреб, квазіпотреб, імпульсів, мотивації досягнень, атрибутування мотиваційного процесу у мотиваційно-глибинному пізнанні психіки суб'єкта. Обґрунтовується необхідність дослідження його в аспекті психодинамічного підходу у феноменології емпіричного матеріалу учасників методу активного соціально-психологічного пізнання.

Ключові слова: глибинне пізнання, психодинамічний підхід, активне соціально-психологічне пізнання, мотив, мотивація, мотивація досягнення, потяг, імпульс, самоактуалізація, квазіпотреби, атрибутивний підхід.

Статья посвящена раскрытию содержания мотивационно-глубинного процесса познания психики субъекта. Конкретизирован его динамично-энергетический аспект проявления. Проанализирована роль и взаимосвязь влечений, потребностей, квазипотребностей, импульсов, мотивации достижений, атрибутирования мотивационного процесса в мотивационно-глубинном познании психики субъекта. Обосновывается необходимость исследования его в аспекте психодинамического подхода в феноменологии эмпирического материала участников метода активного социально-психологического познания.

Ключевые слова: глубинное познание, психодинамическое подход, активное социально-психологическое познание, мотив, мотивация, мотивация достижения, влечение, импульс, самоактуализация, квазипотребности, атрибутивный подход.

Halushko L.Ya. MOTIVATION DEEP-PROCESS KNOWLEDGE OF SUBJECT' MIND

The article is devoted motivation-deep mental manifestations subject to dynamically power context. The role and relationship of inclination needs quasi-needs, impulses, motivation achievement motivation attribution motivational process in depth knowledge of the psyche of the subject. The necessity of research in terms of its phenomenological approach to materials of the method of active social psychological knowledge.

Key words: deep knowledge, psychodynamic approach, active socio-psychological knowledge, motive, motivation, achievement motivation, desire, impulse, self-actualization, quasi-needs attributive approach.

Постановка наукової проблеми. Глибинне пізнання передбачає розкриття функціональних особливостей психіки у взаємозв'язку свідомого і несвідомого. Тому актуальності набуває вивчення проблеми латентних рівнів несвідомої мотивації суб'єкта у форматі дуалізму психіки.

Аналіз останніх досліджень. Функціонування психіки в її цілісності незмінно перебуває в центрі уваги філософів та психологів. Цілісність психіки в єдності свідомих

і несвідомих виявів розкрита у працях А. Адлера, Ф.В. Бассіна, О.Ф. Бондаренка, І. Канта, В.М. Лейбіна, С.Д. Максименка, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, Д. Узнадзе, З. Фрейда, К.Г. Юнга, Т.С. Яценко й ін. [4, с. 258-356; 11, с. 50-64]. Для феноменологічного дослідження важливими є пізнання досвідного матеріалу (Г.В. Лейбніц, Ф.І. Шеллінг та ін.).

У вітчизняній психології глибинна психокорекція представлена методом активного